

15. Проблемы общей теории права и государства: Учеб. для юрид. вузов / Под общ. ред. В. С. Персеянца. — М.: ИОРМА, 2001. — 832 с.
16. Разуваев Н. В. Правовая система и критерии отраслевой дифференциации права // Правоведение. — 2002. — № 3.
17. Соколова А. А. Социальные факторы правообразования: Автореф. дис... д-ра юрид. наук (12.00.01). — М., 2003. — 41 с.
18. Тихомиров Ю. А. Правотворчество // Общая теория государства и права: Акад. курс: В 2 т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. — М., 1998. — Т. 2. Теория права.
19. Ювсальпа юстиція: Навч. посіб. — О.: ОЮІ ХНУВС, 2006. — 243 с.
20. Ювсальпос право: Учеб. для вузов / Под ред. А. В. Заряева, В. Д. Малкова. — М.: Юстицинформ, 2005. — 320 с.
21. Ювенологический словарь: 300 терминов / Под общ. ред. Е. Г. Слущкого, И. В. Скомарцевой. — С.Пб.: ВИС-припт, 2002. — С. 100.
22. Ягофаров Д. А. Ювсальпос право // Основы государства и права. — 2003. — № 1.

УДК 340.12:165.191

Ю. В. Тищенко

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО МІФУ

Міф і міфотворчість постійно супроводжують людину, живлять і надихають різноманітні сфери її життя протягом багатьох сторіч.

Здавалося, міф як архаїчна форма культури, найдавніше надчуттєве сприйняття життя нашими предками, пов'язане з уявленнями про походження й розуміння світобудови, повинен залишитися лише в сказаннях і легендах, становити інтерес лише для істориків, філософів і мистецтвознавців.

Однак феномен міфу в нашій сучасності знаходить нове життя, новий зміст, нову філософсько-історичну сутність, виявляє себе у сферах культури, політики й права.

З появою наукових знань, заснованих на емпіричному досвіді, під міфом стали розуміти фантастичний вимисел, помилкове, некритичне тлумачення подій і фактів, відірваний від дійсності стан свідомості, далекі від реальності концепції або подання [2, 739].

Таке тлумачення міфу, що базується на виділенні його негативних властивостей, поширене й сьогодні. Однак воно не відображає справжньої сутності ні стародавнього міфу, ні сучасного значення цього феномена. Прихильники такого погляду не враховують у першу чергу те, чим був міф і чим він є зараз для самих міфотворців — вимислом або справжньою реальною подією, сакральним явищем, священною традицією [7], а може, первісним одкровенням, зміст якого затверджується як самоочевидна істина [4, 415].

Вивчаючи історію людського суспільства, можна помітити, що міфи створювалися й передавалися протягом усього його існування й розвитку. При цьому в більшості випадків вони відігравали позитивну роль в історії народу або держави, містили в собі динамізм, життєвий імпульс, а у своїй символіці — потужну енергію, котра впливала на глибинну свідомість людини і вивільняла

сховані інтуїтивні, «містичні» чинності. Так, наприклад, міф про непереможність народу, що відстоює «справедливу справу», обумовив значний вплив на дух, згуртованість народу, що зумів здобути перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років.

Міфотворчість триває й у наш час. При цьому цей процес нерідко не тільки не суперечить сучасній науці, але й навіть спирається на неї, базується на її теоретичних положеннях, нерідко випереджаючи їх, хоча й не завжди знаходить швидке підтвердження в реаліях сьогоdnішнього дня.

Багато міфів у певний момент історії начебто спростовуються, але вони не вмирають, а знаходять нове життя на іншому витку розвитку людства. Це підтверджує їх важливу соціальну значимість і одночасно зумовлює необхідність теоретичного дослідження міфів як у загальному вимірі, так й у масштабі окремих наук, зокрема в правознавстві.

Сьогодні міф розглядається як феномен соціокультурного розвитку людини в цілому, як відвічне явище людського суспільства й особливий спосіб мислення, властивий людині взагалі [10, 3–11]. Реальне існування міфу підтверджується тим впливом, що він чинив і чинить на культурний розвиток людства. Багатоаспектні значеннєві характеристики даного історичного явища розкривалися такими дослідниками міфу, як К.-Г. Юнг, Л. Леві-Брюль, Н. Дюргейм, Н. Леві-Строс, Е. Кассіер, Е. Ланг, В. Вундт, О. Ф. Лосєв, Ю. М. Лотман, М. М. Бахтін, І. М. Шахнович, О. М. Золотарьов, Ф. Х. Кессіді, Є. М. Мелетинський, С. С. Аверінцев, П. Флоренський, О. Фрейдєнберг, М. І. Стеблін-Каменський, Я. Е. Голосовкер й ін.

Останнім часом у поняття міфу вкладаються все нові аспекти людської життєдіяльності: міф держави, міф нації, міф політичний, міф економічний, міф правовий. При цьому необхідно брати до уваги, що розуміється у кожному конкретному випадку, оскільки на сьогоdnішній день існують численні трактування міфу, а також різні концептуальні підходи до міфу.

Приміром, під політичним міфом розуміється «інтегруючий і вольовий елемент людського співтовариства як у минулому, так й у найближчому майбутньому» [7]. Політичний міф містить у собі міф національної держави як сукупності національно-державних символів й ідеалів, що втілюють його єдність і велич. Для нації, що прагне до повноти національної самосвідомості, важливим є формування власного міфу, який би концентрував духовну історію даного народу і одночасно був би джерелом для наслідування, вироблення певного стереотипу поведження. Основне призначення політичного міфу — інтегрувати людей в існуючу систему, формувати, обґрунтовувати певні штампи, кліше соціального поведження. У політології відзначається, що Україна має потребу у формуванні позитивного цілісного політичного міфу, тому що це є психологічним корінням її самоідентичності й самосвідомості [7]. Міф може бути розглянутий не тільки на рівні соціальних спільностей.

О. Ф. Лосєв у науковому нарисі «Диалектика мифа» говорить про існування міфу особистості, міфу імені, міфології кольорів і навіть костюма. Аналізуючи й глибоко проникаючи в сутнісні деталізовані характеристики міфу, він у

цьому зв'язку виводить одне з визначень цієї категорії: «...міф є буття особистісне або, точніше, образ буття особистісного, особистісна форма, лик особистості» і далі: «міф є в словах дана чудесна особистісна історія» [8].

Що стосується правового міфу, то можна констатувати, що у сфері правознавства міфи практично не одержали свого ґрунтовного дослідження. Тим часом правові міфи істотно впливають як на теоретичні побудови правових концепцій й інститутів, так і на процес правотворчості, правозастосування, правореалізації.

Підходячи до розгляду правового міфу, важливо викласти основні риси міфу як явища сучасного життя, а потім уже визначитися з характеристиками правового міфу і дати його поняття.

Варто підкреслити, що під міфом не можна розуміти вигадку, суб'єктивне уявлення про явище, що не відповідає дійсності, фантазію або вимисел, оскільки міф не зводиться до такого вузького, одностороннього трактування. Візьмемо за основу вихідне визначення міфу, дане О. Ф. Лосєвим у дослідженні «Диалектика мифа», де сказано, що «міф є (для міфічної свідомості, звичайно) найвища по своїй конкретності, максимально інтенсивна й у найбільшій мірі напружена реальність», «сама справжня дійсність», «зовсім необхідна категорія думки й життя, далека від усякої випадковості й сваволі» [8, 395]. Принципово важливим є вказівка О. Ф. Лосєва на необхідність дослідити міф зсередини, «з погляду самого міфу», глянути на міф «очами самого міфу», проникнути в саму суть міфу й міфічної свідомості [8, 398].

Відчуття міфу пов'язане з тим, що не піддається раціональному, інтелектуальному аналізу, або ж з наміром, коли міф використовується для певного впливу на ті чи інші уявлення людини.

Сьогодні стає очевидним, що міф не зник у тумані архаїчного минулого як одна з первинних форм розуміння людського буття, але ввійшов у сучасне життя як певна універсалія культури. Більше того, не можна не визнати, що міфотворчість існує на різних етапах розвитку цивілізації, і особливо оживає в момент розхитування колишніх вірувань, старих ідеологій, коли відбуваються зміни в культурі й цивілізації. Щоб пережити ці зміни оформлюються нові способи осмислення реальності, створюються нові міфи. При цьому міф виступає в ролі опори, нерушимої підстави для спокою, упевненості й порядку, оскільки містить в собі орієнтир людського поведіння, осмислення себе в контексті буття і до того ж є моральною універсалією.

Таким чином, можна стверджувати, що міф є категорією позачасовою, способом мислення людини різних епох, а виходить, і міфічна свідомість існує разом з людиною будь-якого історичного періоду, в тому числі й сучасного.

Багатозначною є назва однієї зі статей сучасного дослідника міфу: «Туга за міфом або міф як подія сучасності». Автор розглядає буття міфу (історичне й сучасне) в архетипах колективної свідомості — міфологічної і художньої — різних часів, а також у кількарізному відтворенні цих архетипів. Повтори, властиві міфу, фіксуються також у тім, що міфологічна свідомість і міфотворчість активізуються в усі кризові епохи й перехідні періоди.

Сучасна людина не втратила схильності древньої людини до міфологізації дійсності, зберігаючи її в архетипах своєї свідомості. Сучасному соціокультурному життю, так само як архаїчному минулому, безумовно, властивий міфологічний компонент. Однак, говорячи про міф, варто враховувати, що міфологізація дійсності — властивість, яка більш характерна для колективної свідомості суспільства в цілому, ніж для свідомості окремої людини.

Вважається, як зазначає далі Т. А. Апінян, що міф існує в трьох аспектах: як форма, як зміст тексту і як подія. Незалежно від того, у якому аспекті розглядається міф, він існує тільки в полі інтерпретацій і коментарів. Інакше кажучи, існує «герменевтика» міфу. Коментар міфу поєднує в собі індивідуальне й колективне, древню традицію й сьогодишню ситуацію, текст і контекст. Міф — це одночасно й факт, і його тлумачення, причому між фактом і самим міфом завжди залишається зазор, міфологічний простір, що і дозволяє суб'єктивно інтерпретувати міф [1, 73–83].

Міф — це особливе, одночасно й вище, об'єктивне, і внутрішнє, ірраціональне знання, звідки випливає характерна властивість міфу — його філософічність. З іншого боку, міф — не тільки особисте уявлення, «суб'єктивне бачення світу» [1]. Відомо, що міф — це буття для міфотворця, але міфотворцем є не одна людина, а спільність людей, та ще й не одного покоління. Не випадково міф розглядається як колективне переживання [9, 115–122]. Кожна епоха має свої характерні міфологеми — стійкі міфопоетичні універсалії, які кочують із суспільства в суспільство, з одного часу в інший. Ці міфологеми народів й епох концентрують загальні, колективні уявлення людей про те, як «повинне бути», виробляючи певні стереотипи, здатні впливати на ідеологію, мислення й поведінку людей певної соціальної культури. Такі міфологеми впроваджуються й живуть у глибинах людської свідомості, а скоріше підсвідомості. Щоб стати міфом, такі колективні подання, що характеризують специфіку народного духу, національного характеру, менталітету, повинні «переживатися» представниками конкретної епохи.

У той же час міф — догматичний й авторитарний, він диктує «як треба» [11, 634–638]. Звідси випливає й небезпека міфу, оскільки в ньому неправда й істина можуть бути злиті воедино, в одне нероздільне ціле (теорію, ідею, правову концепцію тощо). Міф має особливий вплив на душу й уяву. Міф може переконувати, не вимагаючи доказів, але відповідаючи нашим відчуттям. Мораль, характерна для даного соціуму, може впроваджуватися за допомогою міфу, що ефективніше будь-якої аргументації. Помітимо, що в сучасному житті міф виявляє себе як форма ідеології й ідеологічного впливу [3, 45–59].

Міф має на меті створити образ дійсності, що збігався б із ціннісними очікуваннями носіїв міфологічної свідомості.

Цікаве спостереження щодо різних поглядів на сутність міфу і його різновидів полягає в тому, що всі існуючі міфи беруть початок від первинного міфу, мономіфу. Мономіф являє собою єдину символіко-знакову структуру й містить у собі, як у зародку, всі міфічні сюжети й реалії [6, 24–42].

Що ж являє собою правовий міф або міф у праві?

На підставі визначення поняття міфу в філософському словнику: «Міф — форма цілісного масового переживання й тлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, що вважаються самостійними явищами реальності» [3] можна стверджувати, що правовий міф — це частина правової культури, форма цілісного масового переживання й тлумачення правової дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, що вважаються самостійними явищами правової реальності.

При цьому поняття правового міфу можна досліджувати у двох напрямках: по-перше, як гіпотезу, ідеальні уявлення й переконання стосовно правових явищ, які уявляються їхньому носію незаперечними, єдино вірними і самоочевидними; по-друге, глянути на міф зсередини (як пропонував А. Ф. Лосєв), розглядати міф з погляду носія міфічних переконань, як реальну, живу дійсність.

Основні властивості міфу як феномена соціокультурного життя людини належать й до правового міфу як компонента правової культури.

Можна навести кілька правових міфів і розглянути особливості правового міфу на прикладі одного з них.

Так, серед правових міфів існує міф про те, що встановлений закон обов'язково діє і позитивно впливає на людей; відомий міф про права людини, який стверджує, що всі права людини можуть і повинні бути забезпечені й реалізовані; розповсюдженим є міф про народовладдя, який полягає в тому, що влада в державі належить народу в цілому, а не його окремим політичним силам і представникам; існує міф про невідворотність відповідальності за вчинений злочин, що зумовлюється обов'язковим розкриттям кожного протиправного діяння.

З міфом пов'язані і переконання про те, що всі існуючі закони справедливі. Чому можна стверджувати, що це переконання є міфом?

Таке переконання є свого роду моральною універсалією, що властива певній спільності людей, соціуму і являє собою колективне уявлення про сутність і значення закону, яке переходить від одного покоління до іншого, сягаючи своїми коріннями в минуле. Це одночасно й певне уявлення, і віра, і реальність, що переживається. Підкреслимо — це не звичайна реальність, а вища бажана реальність. Таке поняття закону походить від первинного міфічного концепту Світового Закону й Світопорядку. Світовий Закон або просто Закон може розумітися досить широко: як порядок, Всесвітня Гармонія, справедливість, краса, правильність або як «межа, поставлена свободі волі або дій; правило, постанова вищої влади» [5, 588]. З ідеєю Світового Закону пов'язані поняття добра й зла, ідея шляху, що включає звід правил, норм поведіння, розуміється суспільством як концепція високої моральності.

Таким чином, перед нами міф про справедливість законів, які існують у сучасному суспільстві, що вкоренився у свідомості людей, має свою символіко-знакову структуру, є певним ціннісним орієнтиром у суспільстві й наділений можливістю ідеологічного впливу на масову свідомість вже тільки своїм найменуванням — міфічним ім'ям Закону.

Разом з тим ні жоден конкретний закон окремо, ні сукупність законів тієї

або іншої держави не є ідеальною мірою й оптимальним способом установлення справедливості в регулюванні суспільних відносин. Це пояснюється тим, що, по-перше, конкретний закон, регулюючи певну сферу суспільних відносин й відбиваючи інтереси однієї верстви суспільства, вступає в суперечність з іншими верствами населення. По-друге, фіксуючи й регулюючи головні аспекти соціальної проблеми, законодавець відсуває на другий план «малозначні» обставини, які у процесі реалізації закону можуть за певними, недостатньо врахованими умовами спричинити втрату авторитету закону, похитнути віру в його справедливість.

І, нарешті, створення ідеального закону, що відповідає інтересам усього суспільства, є неможливим через об'єктивні чинники, що пов'язані з постійними й безперервними процесами суспільного розвитку, зіткненням інтересів різних верств суспільства, через об'єктивні зміни економічного й соціального стану в державі тощо.

У наведених позитивних і негативних аспектах правового міфу виражені ті суперечності, які властиві суспільній й індивідуальній свідомості.

Бачити в тому або іншому правовому міфі тільки позитивні або тільки негативні сутності — значить умисно чи ненавмисно ухилятися від рішення важливої проблеми. Необхідно глибоко й послідовно вивчати різні сторони правового міфу, аналізувати їх співвідношення з реаліями конкретного суспільства й держави, удосконалюючи закони, прагнучи до їхньої ефективної реалізації.

Література

1. Апинян Т. А. Тоска по мифу или миф как событие современности // *Философские науки*. — 2004. — № 11.
2. *Большой энциклопедический словарь* / Под ред. А. М. Прохорова. — М.: Большая Рос. энцикл., 2002.
3. Брадес М. Э. Идеология и миф: общие черты // *Политическая наука*. — 2003. — № 4.
4. Булгаков С. П. *Свет невечерний*. — М.: Республика, 1994.
5. Даль В. *Толковый словарь живого великорусского языка*: В 4 т. — М.: Рус. яз., 1978. — Т. 2.
6. Зубко Г. В. Миф в мировосприятии человека и в духовной культуре человечества // *Мир психологии*. — 2003. — № 3.
7. Локаш Е. Политика и миф — пространство пересечения // *Актуальні проблеми політики*. — 2000. — Вип. 8.
8. Лосев А. Ф. *Диалектика мифа. Из ранних произведений*. — М.: Правда, 1990.
9. Медиська Ю. Міфологія та міфологічний дискурс // *Теорія та історія психології*. — 2006. — № 2.
10. Миф — феномен социальной эволюции, этап становления и способ организации мышления // *Мир психологии*. — 2003. — № 3.
11. *Повейший философский словарь*. — Мн.: Кн. дом, 2003.